

השוויון האזרחי - למרכז הבמה

עוצמה ואדמה - המנגנונים המעצבים את חלוקת המרחב בישראל

סדרת צוהר מודיעין

פרופ' אורן יפתחאל

נאיף אבו שרקייה

6.9.2004

פרופ' אורן יפתחאל :

ההרצאה נפתחה בשתי אנקדוטות :

12.2.02 - מטוסים משמידים עשרות אלפי דונמים של יבול באדמות שהבדואים טוענים כי הן שייכות להם, הם חיים בהם ומעבדים אותם מדורי דורות. הפעולה נעשתה ביוזמת השר ליברמן המכריז כי "הבדואים השתלטו על כל הנגב, לנו לא יישארו עתודות קרקע" בפועל הבדואים יושבים על 3% מהקרקע בנגב ומעבדים 6% ממנה. הבדואים הינם אזרחי המדינה.

מאז התרחש האירוע חמש פעמים וכלל הריסה של עשרות בתים. באיזורי המחייה שלהבדואים קיים כאוס תכנוני בעצם לא ניתן לבנות בצורה חוקית. בנוסף מדובר ביישובים שאינם מוכרים למרות שהיו קיימים לפני 1948, או במקרים אחרים הבדואים הועברו למקום הימצאם על ידי המדינה.

ערבים בגליל ביקשו לקנות בתים בכרמיאל. נדחו בתואנה שהאדמה שייכת לקק"ל. המכרז פורסם מחדש עם הערה נוספת: "הקרקע בבעלות קק"ל וחלה עליה האמנה בין הקק"ל לבין מדינת ישראל. בפועל חלק מהאדמות הועברו לידי הקק"ל לצורך הדרת ערבים. השייך נעשה בשם ממשלת ישראל, הקרקע שייכת למנהל מקרקעי ישראל.

האנקדוטות הנ"ל מייצגות מאות מקרים של אפלייה מבנית בין יהודים וערבים.

לעיסוק בנושא הקרקעות חשיבות בשל מספר סיבות :

מדובר במדינת מהגרים ומתיישבים ובשל כך משאב הקרקע הוא מרכזי מאד בעצם ההתהוות של החברה בישראל.

המיעוט הערבי החי בישראל הוא מיעוט ילידי הקשור לחלוטין למרחב.

מכאן נובע כי המדיניות הממשלתית העוסקת בהכוונת אופן ההתיישבות במרחב פוגעת במקומם של הערבים. בהרצאה ננסה לענות על השאלה כיצד עוצב המרחב הישראלי מהיבט הקרקעי והתכנוני.

טיעון בסיסי שהועלה הוא כי ישנו תהליך של התפשטות והעמקת השליטה היהודית. תהליך זה הואט בשנים האחרונות אך הוא עדיין נמשך. תהליך זה הוא מורכב מאד בהקשר של היחסים בין רוב ומיעוט.

לעוצמה מרחבית יש משמעות ברמה האישית משפחתית ויש משמעויות ברמה הקולקטיבית ביניהן: ריבונות, אוטונומיה, תחומים מוניציפאליים, תחומי תכנון, איזורי פיתוח.

מספר נתוני בסיס:

במדינה 18% אזרחים ערבים.

בתחום הקרקעי המצב כיום הוא כזה שבמדינה יש מעל 1000 יישובים יהודים לעומת 83 יישובים ערבים. מ-1948 לא הוקם אף יישוב ערבי ביוזמה של ערבים לעומת זאת הוקמו 800 יישובים יהודים.

2.5% משטח המדינה נמצא בידי מועצות ערביות

3.5% משטח המדינה נמצא בבעלות פרטית ערבית.

96.5% בבעלות יהודית ישראלית.

מחצית מהאדמות שהיו בידי ערבים הופקעו על ידי המדינה אחרי 1948

ב- 80% משטח המדינה הערבים חסומים מלרכוש זכויות בקרקע.

אוכלוסיית הערבים במדינה גדלה מאז 1948 פי שש לעומת זאת כמות הקרקע שברשותם הצטמצמה בחצי. כיצד תהליך זה מתרחש?

3.5% מהקרקע היא בבעלות פרטית יהודית ו- 93% בבעלות ממ"י, מתוכם 145 בבעלות הקק"ל.

מועצת מנהל מקרקעי ישראל מורכת מנציגות של מדינת ישראל ושל העם היהודי. לקק"ל ניתן ייצוג של 50% במועצה. כיום נכלל במועצה ערבי אחד בעקבות החלטת בג"צ.

סך הקרקעות שהועבר לידי המדינה כולל 5 מיליון דונאם קרקעות הפליטים, 12 מיליון דונאם קרקעות מוואת (קרקעות שלא היו מיושבות ולא בבעלות) - סה"כ 17 מיליון דונאם שנמצאים בניהול יהודי - ישראלי.

חוק יסוד מינהל מקרקעי ישראל אומר כי קרקע המדינה לעולם לא תימכר.

כתוצאה מכך נוצרה הקצאה לא שיוויונית של קרקעות מדינה גם בתוך היהודים וגם בינינו לבין הערבים.

נושא זה הפך מכשיר חזק לאפלייה בין אזרחים על בסיס אתני.

עד 1992 הוקצו 0.2% מהקרקע ליישובים ערבים - כיום עלה במעט.

99% מהקרקעות הוקצו ליישובים יהודים שונים כולל היישובים הכפריים.

בתוך היהודים הוקצאה קרקע באופן לא שוויוני למועצות האיזוריות החולשות על שטחי קרקע עצומים

לדורות, למול הדיור הציבורי שם ניתנה קרקע לתקופת חיים בלבד.

לסיכום:

מאפייני המערכת המרחבית כוללים ממסד ממונה ולא דמוקרטי, בלעדיות כמעט מוחלטת לייצוג יהודי. נוצרה

גיאוגרפיה של הדרה, הקפה ובידוד של היישובים הערבים, אין הכרה ביישובים בדוים ותיקים, נמנעת

התיישבות ערבית חדשה או עיור ערבי מתוכנן.

הסטנדרטים של המערכת כפולים אין הצדקה להקמת יישוב בדווי בן 3000 תושבים בנגב אולם ליהודים נבנות חוות בודדים.

המדיניות הקרקעית ומדיניות הפיתוח הנובעות ממנה מייצרות את האפלייה.

החזון העתידי אותו הציג אורן מדבר על:

ניהול נכון - דמוקרטי ייצוגי

מהות - חלוקה על פי עיקרון היחסיות
שיוויון - סטנדרטים שווים, אופציות זהות לאלו הניתנות ליהודים מבחינת סוגי יישובים

נאיף אבו שרקייה :

בהתייחסות לנושא הקרקעי יש לבחון מספר היבטים :

בעלות

שימושי קרקע כולל שימושים מניבים כגון תעשייה ומסחר

הגדרת שטח מוניציפאלי

בתחום התכנון חולשת על התחום המועצה הארצית לתכנון ובנייה בה נכללים 32 חברים מתוכם שני חברים ערבים. יש במועצה ייצוג למגזרים השונים אך אין ייצוג נפרד לאוכלוסייה הערבית. הנציגים הערבים שנכנסו למועצה הם חלק מנציגי המועצות האיזוריות. מועצה זו היא הקובעת כיצד ישתמשו בקרקעות ברמה הארצית.

דוגמא הממחישה אפלייה בקרקע ברמת התכנון :

סחי'ן מול משגב

בסחי'ן 24,00 תושבים והיא מתפרשת על פני 15,000 דונם.

במועצה האזורית משגב 15,000 תושבים ושטחי השיפוט שלה מתפרשים על 176,000 דונם.

סה"כ איזורי תעשייה במגזר הערבי מתפרשים על פני 10,000 דונם לעומת 10,000 דונם שטחי תעשייה

הנמצאים בידי כרמיאל ונצרת עילית בלבד.

המדיניות הממשלתית מקשה על אישור איזורי תעשייה במגזר הערבי.

באופן שיטתי היישובים הערבים הוצאו מאיזורי עדיפות לאומית א' שם ניתנות מרבית ההטבות.

הדירוג החברתי כלכלי של מרבית היישובים הערבים נמצא באשכול הנמוך ביותר דירוג זה מושפע בין השאר

ממדיניות קרקעית, תכנון ופיתוח של היישובים.

על מנת לסגור את הפערים נדרשת המדינה לאמץ חזון של דמוקרטיה שוויון, צדק חלוקתי והכרה בזכויות

המיעוט. מזה נגזרת חלוקה צודקת של הקרקע, של התקציבים, של שימושי הקרקע ושל תחומי השיפוט.

המדינה צריכה לפתור את בעיית היישובים הלא מוכרים ובעיית הבנייה הלא חוקית הנובעת מהיעדר תוכניות

מיתאר ליישובים הערביים ונטייה ליעד את מרבית הקרקעות לחקלאות. חלק מבעיית היעדר התוכניות

נובעת מחוסר ייזום של תוכניות מיתאר - דבר שנמצא באחריות הרשויות באופן כללי ובאחריות הרשויות

הערביות בפרט.

כמות הבתים ללא היתר במגזר הערבי עומדת על 30,000, כמות דומה היתה קיימת במגזר המושבים אך אלו

הוכשרו בדיעבד, חלקם דרך הגשת תוכניות מיתאר. במגזר הערבי ישנם 34 יישובים בהליך של הכנת תוכניות

מיתאר. תהליך שהחל לפני ב-10 שנים ועד היום בודדים אושרו. בהתייחס לתוכניות מיתאר ישנו הליך שונה

מעט בין היישובים היהודים לערבים. ביישובים היהודים האחריות במלואה בידי העיריות, ביישובים הערביים

יש מעורבות של נציגי מוסדות המדינה. התושבים הערבים מרבים להתנגד לתוכניות המיתאר הדורשות בנייה רוויה בטענה כי יש בהן ניסיון לצמצם את מרחב המחיה של הערבים.

במסגרת שאלות ותשובות של המשתתפים הועלו שאלות לגבי תכנון אלטרנטיבי שנעשה על ידי החברה הערבית, ושאלות לגבי שאלת האמון. בתשובות ענו הדוברים כי הבסיס לאפלייה מקורו בתפיסת הערבי כאוייב והתהליך של ייצור ה"אויבות" משרת אינטרסים נוספים. לגבי תכנון אלטרנטיבי הדבר מתקיים בערוצים שונים (אגודת הגליל, אגודת הארבעים, המרכז לתכנון אלטרנטיבי) - חלק מההצעות האלטרנטיביות מתקבלות על ידי המדינה. באופן כללי כיום קשה הרבה יותר לכפות תוכניות, יש מעורבות לתושבים והתארגנות חזקה מלמטה כיום התהליך מתחיל גם במגזר הערבי.